

Krzysztof Żarna*

„WOJNA O MYŚLNIK” JAKO PRZYKŁAD SPORU CZESKO-SŁOWACKIEGO O NAZWĘ PAŃSTWA I SYMBOLE NARODOWE

Streszczenie

Aksamitna rewolucja w 1989 r. zapoczątkowała proces transformacji w Czechosłowacji. Jednym z elementów, które należało uregulować, była zmiana nazwy państwa i symboli narodowych. To z pozoru łatwe zadanie przerodziło się w konflikt, który przeszedł do historii jako „wojna o myślnik”. Artykuł jest próbą odpowiedzi na następujące pytania: Jakie czynniki zdecydowały o fakcie, że ten z pozoru prosty proces polegający na ustaleniu nazwy państwa stał się w konsekwencji trudnym do rozwiązania konfliktem? W jaki sposób doszło do kompromisu? Jakie były implikacje dla słowackiej sceny politycznej? Opracowanie opiera się na kilku założeniach. Spór o nazwę państwa pokazał, jak nie do końca przemyślana decyzja prezydenta Václava Havla doprowadziła do eskalacji konfliktu, w którym trudno było osiągnąć kompromis. O ile dla Czechów nazwa państwa bez łącznika nie miała aż tak dużego znaczenia i była istotna ze względu na nawiązanie do tradycji z okresu dwudziestolecia międzywojennego, o tyle dla Słowaków łącznik był symbolem równouprawnienia dwóch narodów. Wreszcie „wojna o myślnik” miała istotne konsekwencje dla słowackiej sceny politycznej. W opracowaniu zastosowanie znalazła metoda analizy decyzyjnej.

Słowa kluczowe: „wojna o myślnik”, Václav Havel, Czechy, Słowacja, symbole narodowe

Wstęp

W 1989 r. na fali przemian w Europie Środkowej i Wschodniej doszło w Czechosłowacji do wydarzeń, które przeszły do historii jako aksamitna rewolucja. Zapoczątkowały one proces tranzycji, co zbiegło się z dyskusją na temat formy wspólnego państwa Czechów i Słowaków. Specyfika ówczesnej Czechosłowacji polegała na tym, że jej prezydentem był były dysydent Václav Havel, a parlament – Zgromadzenie Federalne było zdomino-

* Uniwersytet Rzeszowski, e-mail: kzarna@ur.edu.pl, ORCID 0000-0002-6965-8682.

wane przez komunistów. Oprócz tego funkcjonowały parlamenty republikańskie: Czeska Rada Narodowa i Słowacka Rada Narodowa. Kwestiami, które należało uregulować, była nazwa państwa i jego symbole. To z pozoru łatwe zadanie doprowadziło do kryzysu trwającego kilka miesięcy.

Celem artykułu jest przedstawienie procesu ustalenia nazwy wspólnego państwa dwóch narodów i ich symboli. Dla potrzeb niniejszego artykułu pod pojęciem „wojny o myślnik” autor ma na myśli całość sporu o nazwę państwa i symbole narodowe. Co prawda, te drugie nie budziły aż takich emocji, niemniej wydarzeniem, które spowodowało początek tego konfliktu, był projekt prezydencki zawierający wszystkie te elementy.

W artykule autor stara się odpowiedzieć na pytania: Jakie determinanty zdecydowały o fakcie, że ten z pozoru prosty proces polegający na ustaleniu nazwy państwa stał się w konsekwencji trudnym do rozwiązania konfliktem? W jaki sposób doszło do kompromisu? Jakie były implikacje dla słowackiej sceny politycznej? Opracowanie opiera się na kilku założeniach. Po pierwsze, spór o nazwę państwa pokazał, jak nie do końca przemyślana decyzja prezydenta Václava Havla doprowadziła do eskalacji konfliktu, w którym trudno było osiągnąć kompromis. Po drugie, o ile dla Czechów nazwa państwa bez łącznika nie miała aż tak dużego znaczenia i była istotna ze względu na nawiązanie do tradycji z okresu dwudziestolecia międzywojennego, o tyle dla Słowaków łącznik był symbolem równouprawnienia dwóch narodów. Po trzecie, „wojna o myślnik” miała istotne konsekwencje dla słowackiej sceny politycznej.

Cezury czasowe artykułu obejmują okres trzech miesięcy (styczeń–kwiecień 1990 r.), tj. od przedstawienia projektu prezydenckiego odnośnie do nowej nazwy państwa po zawarcie kompromisu w dniu 20 kwietnia. Biorąc pod uwagę implikacje, autor skupił się przede wszystkim na słowackiej scenie politycznej, ponieważ „wojna o myślnik” miała dla Słowaków zdecydowanie większe konsekwencje i znaczenie. W artykule wykorzystano opracowania Piotra Bajdy, Marka Bankowicza, Zdenka Jičinského, Lubomíra Kopečka, Jozefa Nováka, Jana Rychlíka, Milana Šútovca, Pawła Ukielskiego, Radosława Zenderowskiego, Krzysztofa Żarny. Przeanalizowano również stenogramy z posiedzeń organów kolegialnych oraz akty prawne. W opracowaniu zastosowanie znalazła przede wszystkim analiza decyzyjna.

Wojna o myślnik

Biorąc pod uwagę słowacki punkt widzenia, przyjmując więc za punkt wyjścia ewolucję systemu politycznego, Radosław Zenderowski podzielił okres tranzytu na sześć etapów: okres od implozji reżimu tota-

litarne do tzw. wyborów podstawowych (1989–1990); okres wprowadzenia instytucjonalnych podstaw demokracji (1990–1992); okres dyskontynuacji rozwoju prawnopanstwowego i transformacyjnego (1992–1994); okres reżimu demokracji delegowanej (1994–1998); okres starań o konsolidację demokracji (1998–2002); okres demokracji skonsolidowanej (po 2002 r.)¹.

To właśnie projekt nowej nazwy państwa i godła państwowego zaproponowany przez Václava Havla i spór, jaki ta propozycja wywołała, stał się jednym z głównych tematów debaty politycznej i ważnym etapem tranzykcji. Prezydent V. Havel zapewne nie zdawał sobie sprawy, że jego pierwsza inicjatywa ustawodawcza wywoła kryzys w stosunkach czesko-słowackich, który został zażegnany dopiero po trzech miesiącach. 23 stycznia 1990 r. w wystąpieniu przed Zgromadzeniem Federalnym, korzystając z konstytucyjnego prawa prezydenckiej inicjatywy ustawodawczej, nawiązał do przysięgi na wierność państwu socjalistycznego, jaką złożył, obejmując urząd. Zmierzała ona do usunięcia słowa „socjalistyczny” z nazwy państwa, zmiany symboliki państwowej i nazwy armii czechosłowackiej². Propozycja modyfikacji nazwy państwa z Czechosłowackiej Republiki Socjalistycznej na Republikę Czechosłowacką wydawała się drobną zmianą w ocenie prezydenta, wywołała natomiast prawdziwą burzę.

Styczeń 1990 r. nie był najlepszym momentem do przedstawienia inicjatywy prezydenckiej pod obrady Zgromadzenia Federalnego. Było ono w trakcie wewnętrznej rekonstrukcji i kooptacji nowych deputowanych z szeregów opozycji. Dla posłów zasiadających w parlamencie ważniejsze było, aby nie utracić mandatu niż zajmować się problemem nowej nazwy państwa. Do tego dochodziła obstrukcja ze strony części słowackich posłów komunistycznych³.

Jeżeli chodzi o herby, to te narodowe z wizerunkami czeskiego lwa i słowackiego krzyża nie wzbudziły kontrowersji. Krytykę wywołał pro-

¹ R. Zenderowski, *Nad Tatrami błyska się... Słowacka tożsamość narodowa w dyskursie politycznym w Republice Słowackiej (1989–2004)*, Warszawa 2007, s. 298–299. Por. L. Kopeček, *Stranický systém Slovenska* [w:] *Středoeuropské systémy politických stran. Česká republika, Maďarsko, Polsko a Slovensko*, red. P. Fiala [i in.], Brno 2003, s. 158–166.

² Stenoprotokol 22. Společné schůze SL a SN, FS ČSSR, 23. ledna 1990.

³ Petr Pithart uważa, że wystąpienie Václava Havla było zaskakujące dla większości posłów, co wydawało się zamierzone. Celem prezydenta było natychmiastowe przyjęcie trzech inicjatyw. V. Havel obawiał się największych oporów nie przy przymiotniku „czeskosłowacka” lub przy symbolice państwowej, ale przy usunięciu przymiotnika „socjalistyczny”. Za: P. Ukielski, *Aksamitny rozwód. Rola elit politycznych w procesie podziału Czechosłowacji*, Warszawa 2007, s. 95.

jekt herbu federacji. Tarcza była podzielona na cztery części, dwie zajmowały herby Czech i Słowacji, w środku znajdował się morawski orzeł z biało-czerwoną szachownicą. Prezydent Václav Havel uzasadniał to faktem, że pierwszą formą państwa, która była wspólna dla obu narodów, było Państwo Wielkomorawskie⁴.

Wbrew intencjom prezydenta Václava Havla przewodniczący Zgromadzenia Federalnego Alexander Dubček nie poddał propozycji prezydenckiej pod natychmiastowe głosowanie, tylko zapowiedział przeprowadzenie całej procedury legislacyjnej w parlamencie federalnym oraz w Czeskiej Radzie Narodowej i Słowackiej Radzie Narodowej⁵. Czynnikiem, które zadecydowały o tym fakcie, było kilka. Połączenie przez V. Havla trzech spraw i naleganie na ich wspólne procedowanie miało miejsce w chwili, w której posiedzenie parlamentu obfitowało w wiele istotnych dla państwa ustaleń⁶. Z pewnością zadecydował również o tym fakt braku wcześniejszych konsultacji z prezydium parlamentu. Dodatkowy czynnik mógł mieć podłoże osobiste. Alexander Dubček był rywalem Václava Havla w wyborach prezydenckich⁷. Można jedynie zastanawiać się, czy wniosek prezydencki byłby procedowany, gdyby V. Havel zdecydował się porozmawiać wcześniej z A. Dubčekiem.

Podczas kolejnego posiedzenia Zgromadzenia Federalnego, które miało miejsce w dniu 30 stycznia 1990 r., parlament ponownie nie zajął się projektami prezydenckimi. Odbyła się jedynie druga faza rekonstrukcji Zgromadzenia, w ramach której odwołano kolejnych komunistycznych posłów i powołano przedstawicieli niekomunistycznych.

W dniu 25 stycznia 1990 r. grupa heraldyków przesłała na ręce prezydenta protest przeciwko jego propozycji dotyczącej herbu⁸. Postulowali oni powołanie komisji składającej się z ekspertów, która przygotowałaby odpowiedni projekt. Taką komisję powołano 2 lutego 1990 r., a jej pierwsze posiedzenie odbyło się już 5 lutego. Podczas tego spotkania

⁴ Stenoprotokol 22. Společné schůze SL a SN...

⁵ P. Ukielski, *op.cit.*, s. 98.

⁶ Najważniejsze w tym okresie wydawało się uchwalenie ustawy o odwołaniu części posłów parlamentu. Rząd i demokratyczna część parlamentu starały się próbować przełamać opór części komunistycznych deputowanych wobec ustawy rekonstruującej skład parlamentu bez rozpisywania wyborów uzupełniających. Ówczesny poseł do Zgromadzenia Federalnego Zdeněk Jičínski uważa, że decydujące było połączenie trzech spraw i naleganie na ich uchwalenie poza procedurą parlamentarną. Zob. Z. Jičínski, *Československý parlament v polistopadovém vývoji*, Praha 1999, s. 108–109.

⁷ Por. M. Šútovec, *Semióza ako politikum alebo „pomlčková vojna”*, Bratislava 1999, s. 166; Z. Jičínský, *op.cit.*, s. 98; P. Ukielski, *op.cit.*, s. 98.

⁸ Zob. treść listu: J. Novák, *Štátné znaky v Čechách a na Slovensku dnes aj v minulosti*, Bratislava 1990, s. 114.

przedstawiciele komisji jednogłośnie zdecydowali, że symbol Moraw należy usunąć z herbu federacyjnego. Członkowie komisji zgodzili się, że herby Moraw i Śląska powinny znaleźć się w symbolice Republiki Czeskiej⁹.

Znacznie poważniejszym problemem okazała się sprawa proponowanej nazwy państwa Republika Czechosłowacka (*Československá republika*). Według socjologa i polityka Fedora Gála z dość banalnego sporu powstał dramat, gdyż prezydent Václav Havel uznał, że wystarczy wyrzucić słowo „socjalistyczny”, aby rozwiązać ważne problemy, podczas gdy Czechosłowacja kryła w sobie formę państwa dla dużej części Słowaków niemożliwą do przyjęcia¹⁰. Doszło wówczas do sporu, który był określany jako „wojna o myślник” (*pomlčková vojna*). Dla Słowaków łącznik miał podkreślać federacyjny charakter państwa oraz równorzędnność obu republik i narodów. Z kolei Czesi obawiali się, że będzie to symbol rozdzielenia obydwu państw i w tym duchu używali w trakcie debaty na ten temat określenia myślник, a nie łącznik. W związku z tym nazwa sporu, która się przyjęła w obu językach, jest nieściśła, ponieważ w rzeczywistości była to wojna nie o myślnik (*pomlčka*), ale o łącznik (*spojovník*). Marek Bankowicz uważa, że kontrowersje związane z ustaleniem oficjalnej nazwy państwowej pokomunistycznej Czechosłowacji były pierwszym sygnałem konfliktu pomiędzy Czechami a Słowakami¹¹.

Czesi powróciliby do nazwy Republika Czechosłowacka, nawiązując w ten sposób do czasów I Republiki z okresu międzywojennego. Słowacy nie mogli się z tym zgodzić, żądali, aby nazwa państwa odzwierciedlała jego federacyjny charakter. 2 lutego 1990 r. wiceprzewodniczący Słowackiej Rady Narodowej Milan Zemko ze Społeczeństwa Przeciwko Przemocy (*Verejnost' proti násiliu*, VPN) uzasadniał potrzebę przeforsowania nazwy Republika Czecho-Słowacka (*Česko-slovenská republika*) oraz formy potocznej Czecho-Słowacja (*Česko-Slovensko*). M. Zemko nawiązywał do lat 1918–1920, kiedy taka nazwa funkcjonowała w umowach międzynarodowych, oraz uzasadniał to koniecznością zerwania z fikcją narodu czechosłowackiego. Wkrótce z podobnymi argumentami wystąpiły Walne Zgromadzenie Słowackiego Towarzystwa Historycznego i Instytut Językowy im. Ľudovita Štura¹².

⁹ P. Ukielski, *op.cit.*, s. 101.

¹⁰ K. Żarna, *Przed rozwozem. Sytuacja polityczna na Słowacji w ramach Czeskiej i Słowackiej Republiki Federacyjnej*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne”, 2018, nr 2, s. 36.

¹¹ M. Bankowicz, *Dekada niełatwej wolności: przemiany polityczne w Czechach i na Słowacji w latach 1989–1999*, „Państwo i Społeczeństwo”, 2001, nr 1, s. 25.

¹² Walne Zgromadzenie Słowackiego Towarzystwa Historycznego (*Slovenská historická spoločnosť*, SHS) w dniu 8 lutego 1990 r. zaproponowało zmianę nazwy pań-

Po fiasku projektu prezydenckiego zdecydowano, o czym już była mowa, że kolejny projekt powinien uzyskać akceptację obu rad narodowych, a dopiero potem zostać uchwalony przez Zgromadzenie Federalne. Pomimo problemów kompetencyjnych przedstawiciele parlamentu federalnego obiecali uchwalić ustawę przenoszącą kompetencje w sprawie symboliki Republiki Czeskiej i Republiki Słowackiej na republikańskie rady narodowe. Słowacka Rada Narodowa w dniu 1 marca 1990 r. uchwaliła stosowną ustawę w tym zakresie¹³, a Czeska Rada Narodowa uczyniła to 13 marca 1990 r.¹⁴

Na posiedzeniu Słowackiej Rady Narodowej przyjęto stanowisko, że nowa nazwa państwa powinna brzmieć Federacja Czechy-Słowacja (*Federacia Česko-Slovensko*). 11 marca 1990 r. prezydent Václav Havel w przemówieniu radiowym opowiedział się przeciwko temu projektowi¹⁵. Z kolei Czeska Rada Narodowa optowała, że najodpowiedniejszym rozwiązaniem jest powrót do nazwy z okresu I Republiki lansowanej wcześniej przez prezydenta Václava Havla, czyli Republika Czechosłowacka. 13 marca 1990 r. odbyło się wspólne posiedzenie klubów poselskich Forum Obywatelskiego (*Občanské forum*, OF) i Społeczeństwa Przeciwko Przemocy, na którym po kilkugodzinnej debacie uznano, że największe szanse na uzyskanie wymaganej większości w Zgromadzeniu Federalnym ma propozycja Instytutu Języka Czeskiego Czechosłowackiej Akademii Nauk: Republika czecho-słowacka¹⁶. Do tej propozycji przychylił się prezydent Václav Havel i 16 marca zgłosił projekt ustawy oraz – wobec przyjęcia przez rady narodowe symboliki Czech i Słowacji – przedstawił również projekt nowej symboliki federacji. Prezydent postanowił oba projekty połączyć w jeden i przedstawić na posiedzeniu Zgromadzenia Federalnego. Projekt ten upadł jednak podczas procedowania na poziomie komisji parlamentarnej¹⁷.

stwa na Czecho-Słowacja, z kolei Instytut Językowy im. Ludovita Štura tydzień później przedstawił podobne rozwiązanie jak Milan Zemko.

¹³ Ústavný zákon Slovenskej národnej rady z 1. marca 1990 o názve, štátnom znaku, štátnej vlajke, štátnej pečati a o štátnej hymne Slovenskej republiky, 50/1990 Sb.

¹⁴ Ústavní zákon České národní rady ze dne 13. března 1990 o státních symbolech České republiky. Republika Czeska przyjęła dwa herby: wielki – uwzględniający również orła morawskiego i orła śląskiego, oraz mały – przedstawiający wyłącznie czeskiego lwa. Kwestia symboliki czeskiej wkrótce powróciła, gdyż lew nadmiernie przypominał symbolikę komunistyczną z 1960 r. Ostateczna wersja herbu została przyjęta w kwietniu z drobnymi modyfikacjami graficznymi.

¹⁵ P. Ukielski, *op.cit.*, s. 105.

¹⁶ M. Šútovec, *op.cit.*, s. 253.

¹⁷ Trudno jednoznacznie stwierdzić, co było tego powodem. Można domniemywać, że jedną z przyczyn było ponowne zaproponowanie połączenia obu projektów w jeden.

Propozycja nazwy Republika Czechosłowacka, identyczna jak pierwszy projekt prezydencki, w Zgromadzeniu Federalnym była autorstwa dwóch Słowaków: Mariána Čalfy i Jána Čarnogurskiego¹⁸. Ich argumentacją było to, że najistotniejszą kwestią jest usunięcie przymiotnika „socjalistyczny”, natomiast sprawa równoprawnego postawienia Czechów i Słowaków wymaga odrębnego procedowania. W Zgromadzeniu pojawiły się też propozycje, które nie zostały dopuszczone pod obrady plenarne: Federacja Czeskiej i Słowackiej Republiki (*Federácia Českej a Slovenskej republiky*), Czechosłowacka Republika Federacyjna (*Československá federatívni republika*).

29 marca 1990 r. na wspólnym posiedzeniu obu izb debatowano nad projektem prezydenckim: Republika czecho-słowacka i poselskim: Czechosłowacka Republika Federacyjna. Sam prezydent Václav Havel uznał ją za alternatywną do swojej propozycji. Doszło wówczas do burzliwej debaty. Czesi uznali, że łącznik to powrót do czasów II Republiki po konferencji monachijskiej. Poparli ich posłowie z Moraw, ironicznie stwierdzając, że łącznik to właśnie Morawy, a samo słowo Czechy byłoby nieprzyjemne dla Morawian, ponieważ Republika Czeska składa się z dwóch części, a nie z jednej. Morawianie są uważani za część narodu czeskiego, niemniej znaczna część tej społeczności podkreśla swoją odmienność narodową. Nie można bagatelizować faktu, że w spisie powszechnym przeprowadzonym rok później aż 1 362 313 osób zadeklarowało się jako Morawianie, co stanowiło 13,2%¹⁹. Z kolei Słowacy łącznik uważali za odrzucenie idei czechosłowakizmu²⁰, która kojarzyła im się z brakiem równouprawnienia w ramach wspólnego państwa z Czechami oraz powrotem do nazwy sprzed 1920 r., kiedy to w oficjalnych dokumentach używano nazwę „Czecho-Słowacja”. Po raz kolejny zabrakło kompromisu²¹.

W konsekwencji braku konsensusu powołano Komisję Porozumiewawczą, która miała za zadanie znaleźć rozwiązanie w sytuacji, gdy dochodzi do zderzenia stanowisk dwóch izb. Po wielogodzinnych obradach komisja doszła do wniosku, że łącznik co innego oznacza w języku czeskim, a co innego w słowackim. W związku z tym nazwa państwa w języku czeskim byłaby pisana bez łącznika, a w słowackim z łącznikiem.

¹⁸ P. Ukielski, *op.cit.*, s. 105.

¹⁹ Zob. szerzej: *Sčítání lidu 1991*, Moravský národ, <https://www.moravskynarod.cz> (20.08.2022).

²⁰ Koncepcja czechosłowakizmu zakładała, że Czesi i Słowacy są gałęziami jednego narodu. Zob. szerzej: J. Rychlík, *Počátky, rozvoj i zánik českoslovenství* [w:] *Studia z dějin Ruska i Evropy Středověko-Východní*, t. 45, red. M.K. Kamiński, Warszawa 2010, s. 43–58.

²¹ Stenoprotokol 26. Společné schůze SL a SN, FS ČSSR, 29. března 1990, Stenogram z XXVI společného posedzení Izby Ludu i Izby Narodů z dnia 29 marca 1990 r.

Ostatecznie ta kompromisowa propozycja została przedstawiona w Zgromadzeniu Federalnym przez Miloša Zemana i projekt uzyskał aprobatę obu części Izb Narodów. Myślnik miał być wyrazem równego statusu w państwie obu republik i narodów. Deputowani czescy odrzucali myślnik, argumentując, że umieszczenie go w nazwie będzie rozwiązaniem sztucznym i niezgodnym z tradycją²². Ta interpretacja nie spotkała się z pełną akceptacją w Słowacji. Już dzień po przyjęciu nowej nazwy doszło do demonstracji przed siedzibą Słowackiej Rady Narodowej, która z kolei wydała oświadczenie i wyraziła w nim niezadowolenie z nowego rozwiązania, i to nawet pomimo tego, że jej posłowie wcześniej zgadzali się na Czechosłowacką Republikę Federacyjną. Spór rozgorzał na nowo, zwłaszcza na Słowacji.

W dniach 1 i 2 kwietnia 1990 r. Alexander Dubček podczas spotkań z przedstawicielami parlamentu i rządu słowackiego zapowiedział rokowania dotyczące kolejnej zmiany nazwy państwa. Zaangażował się w to również prezydent Václav Havel, który 6 kwietnia zorganizował w swojej rezydencji w Láňach spotkanie polityków czeskich i słowackich. Stwierdził nawet, że zakończy to spotkanie dopiero wtedy, gdy dojdzie do rozwiązania problemu. Ostatecznie osiągnięto porozumienie, przyjmując nazwę Czeska i Słowacka Republika Federacyjna; propozycja ta została zgłoszona przez grupę dziesięciu posłów do Zgromadzenia Federalnego. W uzasadnieniu stwierdzono, że spójnik w obu językach jest równorzędny i nie sugeruje rozdzielenia²³.

Propozycja została przedłożona parlamentowi federalnemu w dniu 20 kwietnia 1990 r. Projekt poparły obie rady narodowe, rządy obu republik i rząd federalny. Zgromadzenie Federalne przyjęło ostatecznie nazwę Czeska i Słowacka Republika Federacyjna (cz. *Česka a Slovenská Federativní Republika*, sł. *Česká a Slovenská Federatívna Republika*). Obie te nazwy były równorzędne²⁴. Skróconą nazwą państwa była Czechosłowacja (*Československo*) w wersji czeskiej i Czecho-Słowacja (*Česko-Slovensko*) w słowackiej. Równocześnie toczył się spór o to, czy dużą literą powinno się pisać tylko pierwszy wyraz nazwy (co byłoby zgodne z zasadami czeskiej i słowackiej pisowni), czy także drugi (na co nalegali Słowacy). Ostatecznie przyjęto, że wszystkie wyrazy nazwy państwa będą pisane wielką literą, co było niezgodne z panującymi przepisami ortograficznymi²⁵.

²² M. Bankowicz, *Zlikwidowane państwo. Ze studiów nad polityką Czechosłowacji*, Kraków 2003, s. 106.

²³ Zob. szerzej: J. Rychlík, *Rozdělení Česko-Slovenska 1989–1992*, Praha 2012, s. 127–140.

²⁴ Ústavný zákon z 20. apríla 1990 o zmene názvu Česko-slovenskej federatívnej republiky, 101/1990 Zb.

²⁵ P. Ukielski, *op.cit.*, s. 110.

Implikacje konfliktu dla słowackiej sceny politycznej

Pomimo zawartego kompromisu, sam przebieg tego konfliktu nie nastrajał pozytywnie w kontekście przyszłych relacji czesko-słowackich. Sposób dochodzenia do porozumienia był na Słowacji komentowany jako przykład braku zrozumienia władz federalnych dla postulatów zmiany formuły relacji między oboma narodami. Krytyka była kierowana zarówno przeciw Czechom, jak i wedle oceny społecznej zbyt proczeskim politykom Społeczeństwa Przeciwko Przemocy. Te nastroje najlepiej wykorzystały środowiska narodowe w trakcie powoływania nacjonalistycznej Słowackiej Partii Narodowej (*Slovenská národná strana*, SNS)²⁶, która rozpoczęła swoją działalność w marcu 1990 r., a także część działaczy komunistycznych, którzy uznali, że opowiedzenie się po stronie praw narodowych będzie najlepszą formą zdobycia popularności.

Ustanowienie symboli narodowych było ważną chwilą dla społeczeństwa. Do rangi bohaterów urosli ci, którzy się do tego przyczynili. Przykładem takiej właśnie postawy była konferencja prasowa zorganizowana przez Rudolfa Schustera, przewodniczącego Słowackiej Rady Narodowej, który w ostry sposób skrytykował działania Zgromadzenia Federalnego za to, że zgodnie z podziałem kompetencji słowacki parlament nie otrzymał prawa do uchwalania własnych symboli narodowych. Po przesunięciu tych uprawnień na poziom republikański Rudolf Schuster mógł się pochwalić opinii publicznej, że dzięki jego naciskom Słowacka Rada Narodowa mogła 1 marca 1990 r. przyjąć wspomnianą ustawę o nazwie, godle, państwowej pieczęci i państwowym hymnie z dwoma zwrotkami ludowej pieśni pt. *Nad Tatrami błyska się*²⁷. W ocenie R. Schustera Słowacy pragnęli podkreślenia własnej samodzielności chociażby w sferze symboli, odrębnej konstytucji, flagi, godła czy hymnu. Stwierdził on, że mówiło się o „czeskich Tatrach” i „czeskiej koronie”, zapominając, że istnieją też Słowacy²⁸. Dzięki takiej postawie przyszły prezydent Republiki Słowackiej poprzez swoją postawę podczas „wojny o myślnik” zbił polityczny kapitał.

Na przeciwległym biegunie znaleźli się politycy, którzy na „wojnie o myślnik” stracili. Przykładem była kompromitująca porażka byłego członka Komitetu Koordynacyjnego Społeczeństwa Przeciwko Przemocy Jána Budaja, który po dokooptowaniu do składu Słowackiej Rady Narodowej przegrał wybory na przewodniczącego tej rady z Rudolfem Schusterem. W dniach, kiedy debatowano nad kandydaturą J. Budaja,

²⁶ R. Zenderowski, *op.cit.*, s. 252.

²⁷ P. Bajda, *Elity polityczne na Słowacji. Kręta droga do nowoczesnego państwa*, Warszawa 2010, s. 42.

²⁸ R. Schuster, *Bez czerwonej kartki* [wywiad], „Polityka”, 11 XII 1999, s. 36.

przed parlamentem w Bratysławie dochodziło do demonstracji organizowanych przez środowiska narodowe popierające R. Schustera. Demonstranci wznosili okrzyki „Wiwat Schuster”, „Budaj jest Węgrem”. Także wśród parlamentarzystów kandydatura J. Budaja, głównego rzecznika i trybuna ludowego z początków aksamitnej rewolucji, wzbudzała mieszane uczucia. Część z nich wyraźnie się bała, że ten lider antykomunistycznych demonstracji zostanie przewodniczącym parlamentu²⁹.

Ta bolesna porażka była dowodem na dokonującą się zmianę nastrojów społecznych, próbą zakwestionowania znaczenia i roli Społeczeństwa Przeciwko Przemocy w przemianach polistopadowych. Jak podaje Piotr Bajda, najbardziej przykry dla liderów VPN był marcowy wiec środowisk narodowych na głównym bratysławskim placu (tym samym, na którym odbywały się pierwsze demonstracje w 1989 r.) pod hasłami „totalitarne VPN”, „Niezależna Słowacja”, „Dość Pragi”, „Węgrzy za Dunaj”, „Żydzi do Palestyny”³⁰.

Zakończenie

Wydarzenia, które rozgrywały się od stycznia do kwietnia 1990 r. w Czechosłowacji, określane jako „wojna o myślnik”, nie były pozytywnym prognostykiem dla przyszłych relacji Czechów i Słowaków. Inicjatywa prezydenta Václava Havla, wydająca się z pozoru prostą do przeprowadzenia, wywołała polityczną burzę, która przez kilka miesięcy elektryzowała nie tylko scenę polityczną, ale i całe społeczeństwo.

Wydaje się, że prezydent popełnił zasadniczy błąd co do formy, jak i terminu swojej inicjatywy. W styczniu 1990 r. parlament federalny był zdominowany przez komunistów (w 90%) i wydaje się, że znacznie rozsądniejsze było wystąpienie z tą inicjatywą po zmianach w składzie Zgromadzenia Federalnego. Lepszym rozwiązaniem byłoby przekazanie pomysłu do rozważenia przez rady obu republik i dopiero po zajęciu przez nie stanowiska projekt powinien trafić pod obrady Zgromadzenia Federalnego. Do tego dochodzą jeszcze kwestie ambicjonalne, prezydent nie skonsultował się wcześniej w tej sprawie z przewodniczącym parlamentu federalnego, czym A. Dubček mógł się poczuć urażony. W pewnym sensie jego pośpiech można tłumaczyć paradoksem: jako były dydydent składał on przysięgę na wierność państwu socjalistycznemu³¹.

²⁹ P. Bajda, *op.cit.*, s. 42.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Stąd też V. Havel obawiał się, że ze względu na fakt, iż parlament był zdominowany przez komunistów, największe problemy mogą być związane z usunięciem przymiotnika „socjalistyczna”.

Kolejnym czynnikiem, na który powinno się w analizowanym okresie zwrócić uwagę, było stanowisko Słowaków. O ile w przypadku Czechów, ustalając nazwę wspólnego państwa, zadowolające wydawało się usunięcie przymiotnika „socjalistyczna”, w przypadku Słowaków „wojna o myślnik” stała się walką o równouprawnienie. Wpływ na to miały dotychczasowe doświadczenia Słowaków z funkcjonowania we wspólnym państwie z Czechami, i to zarówno w okresie dwudziestolecia międzywojennego, jak i po II wojnie światowej. O znaczeniu „wojny o myślnik” świadczy chociażby fakt zbiccia politycznego kapitału przez tych działaczy, którzy zaangażowali się w ten konflikt. Jako przykład można podać osobę Rudolfa Schustera, który w przeszłości był działaczem komunistycznym, ale i powstanie Słowackiej Partii Narodowej, która rozpoczęła swoją działalność właśnie w chwili największej eskalacji konfliktu, w marcu 1990 r. Wśród polityków słowackich, którzy przegrali na tym sporze, był przede wszystkim Ján Budaj i Społeczeństwo Przeciwko Przemocy. Przedstawiciele tego ruchu nie odgrywali w późniejszych latach takiej roli, jakiej się można było spodziewać³². Mało tego, „wojna o myślnik” była pierwszym etapem do marginalizacji elit polistopadowych na Słowacji³³. Można zaryzykować stwierdzenie, że ten z pozoru błahy i łatwy do rozwiązania problem stał się poważnym konfliktem i pierwszym etapem w kierunku rozpadu wspólnego państwa Czechów i Słowaków.

Bibliografia

- Bajda P., *Elity polityczne na Słowacji. Kręta droga do nowoczesnego państwa*, Instytut Polityczny PAN, Warszawa 2010.
- Bankowicz M., *Dekada niełatwej wolności: przemiany polityczne w Czechach i na Słowacji w latach 1989–1999*, „Państwo i Społeczeństwo”, 2001, nr 1.
- Bankowicz M., *Zlikwidowane państwo. Ze studiów nad polityką Czechosłowacji*, Kraków 2003.
- Jičínski Z., *Československý parlament v polistopadovém vývoji*, Svoboda, Praha 1999.
- Kopeček L., *Stranický systém Slovenska* [w:] *Středoevropské systémy politických stran. Česká republika, Maďarsko, Polsko a Slovensko*, red. P. Fiala [i in.], Brno 2003.
- Novák J., *Štátne znaky v Čechách a na Slovensku dnes aj v minulosti*, Bratislava 1990.
- Rychlík J., *Początki, rozwój i zanik czechosłowakizmu* [w:] *Studia z dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*, t. 45, red. M.K. Kamiński, Warszawa 2010.
- Rychlík J., *Rozdělení Česko-Slovenska 1989–1992*, Praha 2012.

³² Szerzej na temat Społeczeństwa Przeciwko Przemocy zob. K. Żarna, *Rola i znaczenie Społeczeństwa Przeciwko Przemocy w aksamitnej rewolucji na Słowacji (17–29 listopada 1989 r.)*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowej”, 2022, z. 3, s. 195–211.

³³ Chodzi o polityków, którzy odegrali wiodącą rolę w okresie aksamitnej rewolucji.

- Schuster R., *Bez czerwonej kartki* [wywiad], „Polityka”, 11 XII 1999.
- Sčítání lidu 1991*, Moravský národ, <https://www.moravskynarod.cz> (20.08.2022).
- Stenoprotokol 22. Společné schůze SL a SN, FS ČSSR, 23. ledna 1990.
- Stenoprotokol 26. Společné schůze SL a SN, FS ČSSR, 29. března 1990.
- Šútovec M., *Semióza ako politikum alebo „pomlčková vojna”*, Bratislava 1999.
- Ukielski P., *Aksamitny rozwód. Rola elit politycznych w procesie podziału Czechosłowacji*, Warszawa 2007.
- Ústavní zákon České národní rady ze dne 13. března 1990 o státních symbolech České republiky.
- Ústavný zákon Slovenskej národnej rady z 1. marca 1990 o názve, štátnom znaku, štátnej vlajke, štátnej pečati a o štátnej hymne Slovenskej republiky, 50/1990 Sb.
- Ústavný zákon z 20. apríla 1990 o zmene názvu Česko-slovenskej federatívnej republiky, 101/1990 Zb.
- Zenderowski R., *Nad Tatrami błyska się... Słowacka tożsamość narodowa w dyskursie politycznym w Republice Słowackiej (1989–2004)*, Warszawa 2007.
- Żarna K., *Przed rozwodem. Sytuacja polityczna na Słowacji w ramach Czeskiej i Słowackiej Republiki Federacyjnej*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne”, 2018, nr 2.
- Żarna K., *Rola i znaczenie Społeczeństwa Przeciwno Przemocy w aksamitnej rewolucji na Słowacji (17–29 listopada 1989 r.)*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowej”, 2022, z. 3.

"The Hyphen War" as an example of a Czech-Slovak dispute over the name of the state and national symbols

Abstract

The Velvet Revolution of 1989 initiated a process of transformation in Czechoslovakia. One of the elements that had to be regulated was the change of the name of the state and the national symbols. This seemingly easy task turned into a conflict that went down in history as the „Hyphen War”. The article attempts to answer the questions of what factors determined the fact that this seemingly simple process of determining the name of the state became a consequently a conflict that was difficult to resolve? How was a compromise reached? What were the implications for the Slovak political scene? The study is based on several assumptions. The dispute over the name of the state showed how President Václav Havel's ill-considered decision led to an escalating conflict in which compromise was difficult to achieve. While for the Czechs the name of the state without the hyphen was not so important and was significant because of its reference to the tradition of the inter-war period, for the Slovaks the hyphen was a symbol of the equality of the two nations. Finally, the „Hyphen War” had important consequences for the Slovak political scene. The decision analysis method was applied in the study.

Keywords: „the Hyphen War”, Václav Havel, Czech Republic, Slovakia, national symbols